

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XII-ik évf.

September, Oktober. 1877.

5-ik füzet.

AZ UJJÁSZÜLETÉS ESZKÖZEI.

EGYHÁZI BESZÉD.*)

P É T E R F I P É N E S T Ö L.

Ján. 3, 7. „Szükség néktek újonnan születnetek“.

„Szükség néktek újonnan születnetek!“ — e szózat KK! melylyel ez alkalommal köszöntök be, ámbár ujhódást követel, nem új. Az emberiség történetét vizsgálva, ilyen, vagy hasonló szózattal gyakran találkozunk. A vallásalapítók és erkölcs-tanítók minden korban, minden fajnál és minden nemzetnél ujhódást hirdetve és követelve lépnek a nemes küzdőterre, melyen magasztos, boldogító eszméiknek és terveiknek érvényt kívánnak szerezni. S ez érthető is, minden kornak meglevén a maga szükségei, mint a gyakorlati, ugy a szellemi téren is. Kora szükségei szerint követelt minden proféta megújulást, természetesen különböző országokban különböző módon és alapon, a szükség mivoltára és a kielégítés eszközeire nézve az egyéni felfogás, gondolkozásmódnak is meglevén a maga szerepe. Annyit azonban egyetemes érvényűnek tekinthetünk, hogy minden nemzet prófétái a hit és erkölcs dolgában sürgették az új életre ébredést. De a mód erre nézve mennyire különböző vala, kitetszik már a chinai két nagy vallás-tanító példájából. Confucius a régi vallási szabályok, szertartások s a régi bölcsék mondásainak összegyűjtése és rendszeresítése által kísérlette meg China vallásos életét újjáalakítani. Laotse pedig lelkének mély gazdagságát hozta felszínre a vallásos hangulat színdús virágaival, a mélység drága gyöngyeivel s ezáltal kívánt hatni. S Tao-te-king műve, mely az ő követőinek szent könyvül maradt hátra, nem egy helyen az evangéliom édes hangján érinti füleinket, a hegyi beszédre emlékeztet. A mózesi iratok szerzője ismét az ősi szertartások, vallásos gyakorlatok rendszerbe

*) Elmondott Kolozsvárt az Unitáriusok Főtanácsa idei gyűlése alkalmával szeptember 2-án.

öntése által czélozta Izraelnek az idegen népelemek közt feloszlásnak indult nemzeti vallásos életét feltartóztatni, s annak új, hatalmas lendületet, erősödést adni. Jézus meg szívének bensőségét, jellemét tárja fel azon tündöklő erényekben, melyek által anynyi milliónak példányképévé lön; s a szív, a lélek legbensőbb érzelmének, a szeretetnek kifejtése és az életben gyakorlása által akarja a világot megifjítani. Buddha, az indiai vallástanító, szintén benső erőinek, az erkölcsi erőnek felmutatása által reménylette a brahminismus mysteriumaiba bemerült, különben is tétlen hajlamú nemzetét új életre ébreszteni. De a különböző eszközök mellett a cél, melyre a világ nagy vallástanítói törekedtek, mindig egy és ugyanaz vala: új életet teremteni, az embereket Istennel közelebbi viszonyba hozni és jobbakká tenni. Némelyek külső eszközökben, czeremoniákban látván a cél elérésének biztosítékát, kívülről, czeremoniák által igyekeztek hatni; mások ellenben a benső erő önnövekvésétől várva az üdvöt, annak kifejtését parancsolták a czeremoniákat mellőzve, vagy tekintetbe kevésbé véve. E két mód valamelyikén tétetett a világon minden kísérlet a szellemi újjászületést illetőleg.

Ujjászületés, új élet, megújulás! évezredek óta hangzol fel, mint prófétai szózat, évezredek óta képezed az emberiség jobbainak leghőbb vágyát a vallás és erkölcs terén. Nincs kor, melyben te érted ne kiáltottak volna a nemesb lelkek. Te érted kiáltunk mi is. A haladó idő mindig új elemeket, új alakulásokat hoz és a haladó idő új átalakulásokat követel. S csak is az idő, a viszonyok követelményeinek adok kifejezést, a midőn így szólok: „Szükség néktek újonnan születnetek!”

A vallás-erkölcs mezeje korunkban ijesztő képet tár elénk. Kopár és terméketlen, mint Egyiptom földje amaz esztendőök alatt; olyan, mint a Sahara pusztája, zöld mező helyett csak itt-ott virítván egy-egy oázis. És ez nem képzeletből festett kép, hanem a valóról rajzolt. Állításunkban semmi túlzás. Sőt azt mondjuk, ha Isten beszélne ma az emberekhez, miként hajdan, bizony így kellene felkiáltania: „Hová lön az én népem?! E nép nem papi nép többé!” Igen! az „Urnak szenti“ megfogytak s hűségese az ő Urához, Istenéhez, miként egykor Ábrahám a bálványimádó nemzetségek között, csak egy-egy maradt. A nagy tömeg — és itt ne értsétek kizárólag a köznépet, mert hisz a köznépnél még a legtöbb romlatlan szív található, — csaknem kétségbeejtő vallás-közönnyel

van eltelve. Az az Úr iránti tiszteletben és szeretetben lazult és meglankadott. S az Úrnak háza elhagyatott, üres lett. Mi sem bizonyítja ezt inkább, mint az a tény, hogy az Úrnak igaz hivei, a valóban vallásos lelkek, nemes aspiratioik nem találván rokon elemekre, egyedül érzik magukat e korban, és magukat egyedül érezve, me-rengnek a multon és búsongnak a jelen felett; mi sem bizonyítja inkább, mint az a sok panaszos hang, mely az Úr házában a szószékről a jelen nemzedék vallástalansága miatt emelkedik. Kétségki-vül a mai nemzedék a vallásban oly közönyös, a milyen közönyös ta-lán a multnak egy nemzedéke sem volt; a mai nemzedék mondhatni vallástalan. Ostort, lángostort használnának a próféták ily bünt suj-tani, lángszónoklatokkal zúgnának az idegen istenekhez pártolt nép ellen! És én?! Én e határtalan közönyéért sem merem a közön-séget elítélni. Én e közönnyt sok tekintetben, bár mondani is cso-dálatos, természetesnek, vagy legalább megmagyarázhatónak talá-lom, mert az, a mint mondani szokták, a levegőben van. És csak-ugyan ott van. Az újabb kor szellemi légköre ama felfedezések által, melyek az utóbbi pár százban tétettek, egy eddig nem is-mert kiterjedést vón a földtől fel egészen a csillagok honáig és azontúl új csillagzatokig. A tudomány új ismereteket hozott a föld, a nap és más égi testek állására, természetére nézve. A föld lapos helyett kereknek, a nap mozgó helyett állónak s a fénylő csilla-gok önmagukban fényteleneknek lőnek felmutatva, egy fénytenger-től, a naptól kapván fényességét mindenik. Magának a levegő-égnek kiterjedése is megközelítő pontossággal meghatározottatott. Az égi testek útja kiméretett. És a régi lapos, éggel boltívezett világ helyett teremtett a tudomány egy bámulandó új világot — a gömb világot a végtelen űrben. A világ ábrázatjának e megváltoztatása a gondolat-világban is általán nagy változásokat idézett elé. A régi elméletekkel szemben új elméletek állottak elé és jöttek forgalomba, új elméletek a föld keletkezésére s azon az élő lények első meg-jelenésére, eléállítására nézve, új elméletek, új világnézet az ural-kodó keresztény világnézettel ellentétben. Az egyházak pedig na-gyobbrészt maradtak a régiek. Megátalkodott állást vőnek módo-sulásra hajthatatlanul; ragaszkodtak a régi dogmákhoz, tételekhez, az ó testamentum által fenntartott ős zsidó hagyományokhoz; táp-lálták a babonás hitet. Még a természet ismeretére nézve is elébb becsülték a zsidók kezdetleges ismereteit s a bibliai természettan tekintélyét fenntartani igyekeztek. S egy Copernicus, Gali-

lei és Kepler mind a mellett, hogy igaz vallásos emberek voltak, ki lőnek az egyházból tagadva és a nagy természettani igazságok, melyek idővel a világegyetem teljesebb ismeretének lettek alapjává, anathemáztattak a hét halom magaslatairól. A hivek helyzete napról-napra nehezebbé lön a tudomány és az egyház tanai közt. A tudomány elhaladása a bölcsészetben is új irányokat hozott létre. És a bölcsészet az egyházi theológiától módosításokat követelt. S az egyháziak tettek is ekkor engedményeket a természettani nézetekre nézt, de theológiájukat sérthetlennék nyilvánították és továbbra is fenntartottak józan észszel ellenkező tanokat. Az egyháziak e túlhajtott ellenállása tulzásra ragadta az ellenfél harcosait is. Csakhamar sajátságos nézetek ütötték fel fejüket. L a p l a c e azt bocsátotta világgá, hogy ő átvizsgálta a csillagos eget, de Istent sehol sem találta. Az egyházban dívó supranaturalismus és idealismus visszahatása gyanánt jött aztán a materialismus — anyagbölcsélet a maga nagy és kicsi vándor-apostolaival, s az anyagiasságra különben is tulhajlammal bírván az ember, mőhon fogadták azt mindenfelé, mőhon fogadták fent és alant és az anyagbölcsélet hódított nagy téreket és hódít ma is folytonosan. Az egyház tekintélye szembetűnően aláesett. Az egyház napról-napra népszerűtlenebbé lett. Népszerűtlenebbé lettek magok a papok is, tanításaikat lépten-nyomon kissebbíteni, gyalázni, gáncsolni, meghazudtolni hallván a közönség az anyagbölcsélet hirdetőitől. A materialismus mint pestis ragadt és terjedett. Népszerűtlen lett a vallás maga is, s a vallás nymbusának meghomályosítása a vallással karöltve járó erkölcsiség megromlását is maga után vonta. És innen van e kor közönye, vallástalansága, innen az erkölcsök meglazulása !!

A tudomány haladt, az egyház elmaradott — ebben leli magyarázatját minden.

És most ujulás után esengünk? Meg kell ujitni az egyház theológiáját! észszerű istentant kell teremteni, észszerűbb fogalmat kell adni Istenről! — ez az első lépés, nézetem szerint, a melyet nekünk most a közönyből való kiszabadulásra, a vallásos élet megújítására tennünk kell, az előzmények s a tények állása ezt parancsolják. Az egyházi régi Istenért nem csak az nem lelkesül ma, ki a tudomány emlőin növekedett, hanem még az sem, kit a tudomány szele alig érintett meg. És itt nem elég KK! hogy feladjuk a háromságnak soha sem értett, csak engedelmesen

hitt titokzatos tanát; nem elég, hogy azt mondjuk, hogy egy Isten van: hanem fel kell adnunk az istentanban — a mit né mely egyháziak egyenértékűnek tekintenek, nézetem szerint ugyan tévesen, a vallás feladásával — fel kell adnunk az ugynevezett supranaturalismust, vagyis azon tant, hogy Isten természetfeleltileg, szabad tetszése, kénye-kedve szerint működik, vagy működhetik. Ettől kell mindenfelett megtisztitanunk az Isten fogalmát, mert a nehézséget a legtöbbnek szemében ez képezi. Hogy Isten most ezt, majd azt teheti szabad tetszésből, mint egy földi kényúr, egy olyan, ki a természet törvényeit ismerni tanulta, el nem hiheti. És ha mégis szüntelen azt prédikálják fülébe, s kényszerítik, hogy higgye, ha hívó volt is, hitetlen lesz. Az egyháziak a természetfelettség által emelni akarják az isteni tekintélyt, úgy gondolkozván, hogy a szabad tetszési hatalommal Isten sokkal nagyobb. E tan a régi időben, a nemzetek durvább miveltségi állapotában igen hasznos szolgálatot is tehetett, a mennyiben a papság a nyers természetű népeket ez által könnyebben hajlíthatta, iskolázhatta, rettentő büntetésekkel fenyegetvén Istentől, midőn a vadság tüzeit fékezni nem tudá s Istennek szeretetteljes hangulatát, adandó áldásait, különös kegyeit jelelvén a szelidebb, engedelmesebb érzelmek nyilvánultával. És kétségen kívül, a műveltség alanti fokán álló nép szemében ily tanítás növelhette Isten tekintélyét. De az, hogy Isten rendkívüli módon cselekedhetik s csodás dolgokat mivelhet az emberek érdekében, a mikor és a hogy neki tetszése hozza, a mikor és a hogy talán a papok kéri, sok babonás nézetre adott alkalmat. Esélyek, természeti csapások, az emberek jó és balsorsai mind e csodás szempontból magyaráztattak. Esélyek, természeti csapások és minden csupán az emberekre való tekintettel történtek. A supranaturalismus fejtette és fejtí, táplálta és táplálja a babonás hiedelmeket. Innen van aztán, hogy a papokat a babona, tudatlanság és sötétség terjesztőinek nevezik. És épen ezért kell a theológiának a supranaturalismustól megtisztítania. Az isteni tekintélyért pedig az egyháziaknak kétségbeesni nem kell. Az isteni hatalom nekünk gyöngé halandóknak csodálatos dolgokat mindig cselekszik. Lépten-nyomon oly jelenségek tárulnak fel, melyek keblünket a csoda és bámulat határtalan érzelmeivel töltik el az isteni nagyság iránt. A természetben, az emberiség történetében, csodásnál csodásabb események és dolgok tűnnek fel és mi bámuljuk azokban Istennek nagy hatalmát és fenségét. De ma, a midőn

tudjuk, hogy a világon semmi ok és rend nélkül nem történik; a midőn tudjuk, hogy a természetben minden törvények szerint, rendes uton megy végbe, s hogy a legkisebb állat élete is törvényt ír le épen úgy, mint a legnagyobbé; s hogy égi testek pályája, belső alkotása, életműfolyamok, élettelen alakulások törvényt jeleznek: annak, a ki a mindenség kormányán ül, s a kitől az élet és az egész világrendszer kieredett, többé természetfeletti vagyis a rendes, a törvényestől eltérő működést kiváltságoltnak hitt teremtményeiért, az emberekért, sem tulajdoníthatunk.

De távol attól, hogy ez által kisebbednék az isteni tekintély, ellenkezőleg, emelkedni fog. A midőn tudjuk, hogy Isten örök, változhatlan törvények szerint uralkodik, hogy ő egy és ugyanaz minden időben és minden helyen, erős, de igazságos, hatalmas, de törvénytartó, tiszteletünk végetlenül fog növekedni iránta. Nem! nem kicsinyül az Isten tekintélye a törvényesség fogalmával, sőt az az isteni tekintély visszaállítása. A természetet a benne nyilatkozó rend, törvényesség teszi széppé, bámulatosná; az emberi társadalom csak rendszeresített alakban, törvényt viszzatükröző állapotában tiszteletes; az észnek csak egymással szoros összeköttetésben levő, egymásból kifolyó termékei bámulatosok. S az istenségben is a törvényesség a legbámulatosabb. A nagy chaost, mely egykor óriási zürzavarban hömpölygött a végetlen ürben fel és le, törvény teremtette e szép világgá. Isten törvényt teremtett, törvényben él — ez az ő tökéletessége. Ezt hirdessük hát, mert minket is tökéletlen állapotunkból csakis a törvény és nem a kény-kedv fog kiemelni. A törvényes Isten legyen a mi istenünk, mert ez az az Isten, a ki nem az eget trónján, hanem az egész világon ül — az az Isten, a ki nem az ég istene, hanem ennek a tökéletesen alkotott nagy mindenségnek, ennek a szépséges gömbvilágnak, az egész világnak istene. És hogyha e világ az ő fenséges Istenét elképzelni, lelkében jeleníteni tudja: vallásos érzelmei lángolni fognak újra, bámulni és tisztelni fogja az isteni nagyságot és imádni tökélyeit; és az a tudat, hogy egy törvények szerint élő és uralkodó Istent imádkölcsei élete mezőjén fogja az áldásos termékenyítést meghozni.

De ez magában még sem elég. Az újjászületés eszközlésére k. k.! nemcsak az egyházi theológiának kell megújítatni, hanem meg kell újítatni az egyházi szertartásoknak és magának a templomnak is, nemcsak a bensőnek, az eszmeinek, hanem a külsőnek, az alakinak is.

A protestánsok általában irtóznak a szertartásoktól és a külső ékitményekről. E körülmény egyenesen a reformatiora viendő vissza. A reformatio a túlhatalmasodott katholicismusnak volt visszahatása. A reformátorok mindenben protestáltak, mindent elvetettek, a mi katolikus volt. A némileg mystikus természetű Luther még fentartotta az oltárt, de a képeket és szobrokat eltörölte. Zwingli és Kalvin tovább mentek, s az oltárt is eltörölték. Sőt Zwingli és az unitárius reformátorok még az orgonát is kitiltották a templomból. Ez valósággal visszahatási eljárás volt. És ez eljárás eredménye az, hogy a protestáns templom ridegnek találtatott s találtatik ma különösen a protestánsok által is; s a protestánsoknak a hit által való lelkesülésük, vallásbuzgóságuk csak addig volt élénk, míg a visszahatás ereje tartott. Nem akarom itt azt vizsgálni, hogy a reformátorok eljárása helyes volt-e vagy nem annak idejében, de tény az, hogy a protestáns isteni tisztelet és templom ma kevésbé elégíti ki a valóságos kedélyt. Itt elodázhatlan ujitásra van szükség. Az a tulságos ragaszkodás ahhoz, a mit régiek megállítottak, az a tulságos egyháziaskodás valamint a theológiában, úgy itt is romlásra vezet. Nem fenyegeti az a hitet, nem fenyegeti a benső vallást, a mint némelyek hiszik, ha mi egyszerű szertartásunkat lélekemelőbbé teszszük, de táplálja és fentartja. Isteni tiszteletünkben, templomainkban az ugynevezett szépségtani rész határozottan el van hanyagolva és ezen segítnünk kell, ha szabad hitelvi álláspontunkkal vallási missiót akarunk gyakorolni a jövőben. Bármily fenséges legyen az eszmei rész, az érzelmi művelése nélkül nem virágozhatik, minthogy az eszmeinek az érzelmi talaja, a melyből táplálékát meríti. Maga a gondolat is az érzelem világából él. És ez áll különösen a hitre nézve. Tulajdonképen a hit csakis az érzelemmel lesz vallássá. Az igazság, szabadság — e nagy eszmék csakis az igazság- és szabadság-érzettel lesznek életté. Isten örök nagy eszméje is csak az Isten élénk érzetével lesz élethatalommá. A természet a nagyszerű alkotmányokkal, a melyeket felmutat, elragadó szépségeivel, bűbájával és zengzetes összenekével: művészetivel fakasztja fel az emberi kebelben az istenérzetet. És ha mi a természettől vettük a mintát templomaink merész boltíveire nézve, miért hogy nem veszszük egészben? Lélekemelő benyomást tesz reánk ugyan a tiszta kék égbolt magára is, ámde a csodálatos hatásban, a fenséges gyönyörben, melyet a természet kebelén

érzünk, a természetnek még sok másai osztakoznak, mint ott az égbolton a ragyogó testek és itt a földi szépségek. Legyen hát teljesebb a természetből vett mintakép, mert azzal egyszersmind, habár mesterségesen alkotjuk is, természetesb is lesz. Utat azért a beszédművészet mellett az énekművészetnek is. Hármoniát, elragadót templomainkba, melynek hallásán a lélek gyönyörben úszkál és szentebb érzelmi lángra gyuljanak! És utat a szent küszöbön át a művészi ecsetnek és vésőnek is, utat a festészet és szobrászat ama termékeinek, melyeket művészkéz isteni ihlettel alkotott! Félre az előítélettel! Nem imádni hozzuk azokat, hanem hogy imádságra indítsanak és nem haszontalan szenteket hozunk, hanem hozzuk ama szenteket, a kik az emberiségnek tanaik és életök által szentséget, magasztosulást, lelki tökélyesedést kölcsönöztek — hozzuk nemzet és hitvallás különbség nélkül a föld minden részéből, a világ minden népétől — hozunk egy Jézust, egy Laotset, egy Buddhát, hozunk minden prófétát, a ki az Istent igazán imáda és másokat is arra tanított, hogy őt igazán imádják!! Egy fenséges kép vagy szobor a gethsemanekertben imádkozó Jézusról! Minden tekintet arra egy imát szülne a hívő szívében! S nekünk imára, imára van szükségünk, arra, hogy imádkozni tudjunk, mert az imában érezzük az Istent. És a midőn érezzük az Istent, a végtelen mindenütt jelenvaló hatalmat, a tökéletes lényt, akkor lesz a vallás élethatalommá, akkor lesz megújulása a szíveknek és lelkeknek.
